

Петър Ст. Кендеров,
Мнение относно предложенията на министър Сергей Игнатов за промяна на системата за даване на научните звания и длъжности,
ИРИОН®, 07.12.2009 г.

Мнение относно предложенията на министър Сергей Игнатов за промяна на системата за даване на научните звания и длъжности.

Петър Ст. Кендеров
07.12.2009 г.

Намирам за похвално желанието на министъра да се заеме с тази задача, както и за наличието на политическа воля за промяна. Радвам се, че с предлаганата реформа ще се отстрани една от най-съществените слабости на сегашната система: накърняването на автономията на научните организации (висши изследователски и образователни институции) при подбора и йерархичното израстване на учените. При сегашната уредба това израстване зависи твърде силно от Висшата атестационна комисия (ВАК). Предложената от г-н Игнатов постановка - подборът на доценти и професори да става в самата организация - е правилна и заслужава пълна подкрепа. Като председател на Президиума на ВАК през последните шест години нееднократно съм обръщал внимание върху този проблем и съм призовавал да се направят промени, които да отстранят този недостатък.

Едновременно с това съм изненадан, че много на брой други важни недостатъци на сегашната система се запазват и дори задълбочават. Ще се спра само на два от тях, които най-добре илюстрират какво имам предвид. Сега в процедурата за заемане на научна длъжност „доцент” или „професор” кандидатите се преценяват и подреждат едновременно по две твърде различни характеристики: научни постижения и годност за справяне със задачите, които съпътстват длъжността. Едновременната подредба по два критерия не винаги е възможна и не е еднозначно определена. Най-високият в една група от хора не е задължително и най-тежкия. Това е обективната трудност. Има и субективна трудност. След успешно приключване на процедурата, в научната организация става преразпределяне на авторитета. Новоизбраният и назначен на по-висока длъжност учен придобива по-големи права и възможности да влияе върху живота на организацията и, по специално, върху йерархичното израстване и научното развитие на останалите колеги. Това предизвиква реакция от страна на онези, които могат да бъдат застрашени от промяната. Проявява се и лична завист. На тази основа възникват явни и неявни вмешателства и внушения, които често съпътстват процедурите във ВАК. Личностните качества и създадите се в работната среда взаимоотношения често вземат връх и пречат на обективната оценка както на научните постижения на кандидатите, така и на останалите качества, които едно хабилитирано лице следва да притежава. Това е сериозен недостатък на системата. Той има и друга страна. Всички неуспели кандидати, а те са значителен брой, излизат от процедурата с клеймо „негоден да заеме длъжността” по отношение И НА ДВЕТЕ основни характеристики - научните постижения и личните качества. Това е дълбоко несправедливо. Много от неуспелите кандидати имат достатъчни за заемане на научната длъжност научни постижения, а дори и подходящи личностни качества, но не получават никакво признание за тях, защото конкурсът е само за едно място. Това е в основата на значителна част от отрицателните настроения спрямо ВАК. Това може да се избегне, ако оценката на качествата и постиженията се прави отделно (от друг орган) и независимо от заемането на длъжността. В предлаганата от г-н Игнатов реформа този недостатък се запазва и даже се засилва. Отново ще се оценяват заедно две различни по характер неща – научни постижения и личностни качества, заради които едновременно

ще се получава и научна степен „доктор-хабил” и длъжност „доцент” (чл.15 (1)). Създадите се в работната среда взаимоотношения ще въздействат още по-силно върху резултата от оценката, защото оценката ще става в самата организация. Успелият кандидат ще получава всичко, а неуспелите ще излизат от конкурса без никакво признание и с огорчение. Едно възможно и сполучливо решение на този проблем е намерено във въведената неотдавна (2008 г.) система в Испания, където оценката за годността на даден учен да заема длъжност „доцент” или „професор” се прави от независима от научните организации комисия и без каквато и да било връзка с обявен конкурс или състезание с други учени. Ученият сам преценява, че е покрил обявените публично изисквания на независимата комисия и по своя инициатива подава документи да бъде атестиран. Независимата комисия преглежда представените материали и, ако ги прецени за убедителни, издава документ, че ученият може да кандидатства в конкурс за длъжността „доцент” или „професор”. Самото заемане на такава длъжност става въз основа на конкурс, обявен и проведен изцяло и самостоятелно от научната организация. Подобна система на независима предварителна проверка на кандидатите за „хабилитирана длъжност” от десетилетия съществува в Италия, Франция и редица други страни. Тя съчетава по удачен начин интересите на научните организации с интересите на отделния учен, а и с интересите на цялото общество, защото по този начин се гарантира, че преподавателите във висшите училища, където се учат децата ни, имат достатъчно високо равнище. Тази система на споделена между две независими организации отговорност е гъвкава, стимулираща и по-устойчива срещу корупционни практики. Тя дава и известна защита на талантливия млад човек от произвола на непосредственото работно обкръжение. Такава схема на развитие на учените отстранява и вторият характерен за сегашната ни система недостатък, на който искам да се спра. Той също се е промъкнал и дори в засилена форма в предлаганата от г-н Игнатов реформа. Става дума за основна ценност на либерализма:

Правото на лична инициатива при йерархичното израстване на учения.

В нашата сегашна система това право далеч не е гарантирано. За да се стигне до цялостна оценка на качествата на един учен (оценка не само на получените научни резултати, но и на годността да се заеме „хабилитирана длъжност”), трябва някоя организация да обяви конкурс, в който да участва учения. Ако няма подходящ конкурс, въобще не може да се стигне до оценка. Обявяването на конкурс обаче е административен акт, който зависи от много предпоставки - наличие на свободен щат, осигурен бюджет и най-вече от волята и интереса на ръководителя. Ръководителят може да протака произволно дълго обявяването на конкурса и да изчаква протежираните от него хора да се подготвят по-добре за предстоящото изпитание. Или пък, ако му предстои пенсиониране, да не бърза с подготовката на свой заместник. Това е причината средната възраст на новоизбран доцент днес да е 48 години, а на новоизбран професор – 58 години. Това повече от 10-годишно закъснение в признаването на постиженията на отделния учен се дължи на необявяването на конкурси, а не на протакане на самата процедура, която в нормалния случай завършва за по-малко от година.

В предложената от г-н Игнатов концепция този проблем си остава. Отново е необходим конкурс, за да се стигне до оценка. Проблемът дори се задълбочава. Имам предвид, че при сегашната система ученият може да се изяви, като защити по своя инициатива дисертация за получаване на научна степен „доктор на науките”. В концепцията на г-н Игнатов даже за получаването на научна степен „доктор-хабил” е необходимо да се участва в обявен от някоя организация конкурс (Чл. 15(1)). Изглежда

Петър Ст. Кендеров,
Мнение относно предложенията на министър Сергей Игнатов за промяна на системата за даване на научните звания и длъжности,
ИРИОН®, 07.12.2009 г.

той разбира този недостатък на предложението си и в чл.15 (2) отваряте похвална възможност за лична инициатива: „Лицата придобили научна степен „доктор” може да придобият научна степен „хабилитиран доктор” и независимо от заемането на длъжността „доцент” или „доцент изследовател”...” За съжаление същата алинея продължава с текста: „...при условия и по ред, определени в правилника на съответното висше училище, БАН, Селскостопанска академия или съответната научна организация.” Т.е. отново израстването е съсредоточено и закрепостено вътре в организацията. Не вярвам това да поощри мобилността на учените в европейското разбиране на този термин. Трудно ми е да си представя с какви аргументи лице от една организация ще поиска хабилитация от друга организация, в която няма обявен конкурс. Още по-неясно е за какво би послужила на лицето подобна „външна” хабилитация в неговата собствена организация. Може да се създадат предпоставки организациите да се състезават да дават степента „доктор-хабил” на всеки, който си плати съответната сума. За известно време би било добър бизнес. След това ще дойде изтрезняването, но ще е късно.

Възниква и друг проблем. Макар в момента да не е актуален, той ще се появи в близко бъдеще и законовата рамка отсега следва да е съобразена с него. Големите корпорации провеждат значими научни изследвания. Изследователите в техните лаборатории също ще търсят признание от научната общност, без обезателно да желаят да постъпват на работа в друга организация. Как ще стане това? Къде биха могли да получат степента „доктор-хабил”?

Според мен с предложенията на г-н Игнатов се накърнява едно естествено право на учения: **Правото на независима по отношение на непосредствената работна среда (и по тази причина неповлияна и в двете възможни посоки) оценка на постиженията.** Обществото също е заинтересовано учените да се подлагат на преценка, независима от организацията, в която те работят. Оригиналният смисъл на научните степени да бъдат средство, чрез което ученият по своя воля и в условията на публична защита да демонстрира постиженията си, в концепцията на г-н Игнатов е заличен. Без каквито и да било мотиви степента „доктор на науките” е премахната и е заменена с нещо, което няма публичен характер, а се нарича „научна степен”. Оставам с усещането, че ученият далеч не е на почит във тази концепция. Той е сведен до „академичен състав”, който няма никакви други възможности да просъществува, освен да слуша и да се подчинява. Аналогията с „личен състав” в армията се самопредлага. Според мен са пренебрегнати и интересите на обществото, което ще се събуди една сутрин с удвоен или утроен брой професори. Кой ще спечели от това?

В Концепцията има твърде много неопределени неща (затова не я наричам „Проектозакон”, без с това да искам да засегна г-н Игнатов), а някои от тях изглеждат и недообмислени. Едно от тях е Контролната комисия (чл.5). Очаква се тя да контролира „нещо”, но няма задължение на нея да и бъде предоставяна информация за това „нещо” от научните организации. Не се предвиждат и лостове, с които комисията да задължи организациите да правят нещата както трябва. Процедурите за научна длъжност годишно са около 700. Дори броят им да не нарасне, Контролна комисия от трима души в половината от тях няма да успее дори да надникне, камо ли да наблюдава и контролира процеса на протичане. Физически ще се окаже невъзможен дори такъв маргинален контрол, какъвто се предлага.

Петър Ст. Кендеров,
Мнение относно предложенията на министър Сергей Игнатов за промяна на системата за даване на научните звания и длъжности,
ИРИОН®, 07.12.2009 г.

Най-естественото място на такава комисия не е Министерски съвет, а Националната агенция по оценяване и акредитация. След приемане на предлаганите промени научните организации ще се „обзаведа“ светкавично с толкова хабилитирани лица, колкото са им необходими за получаване на акредитация. Следователно при акредитацията на организациите ще трябва да се взема предвид не само бройката на хабилитираните, а и тяхното равнище. Значи ще има нужда от оценъчен механизъм. Въобще не си представям, че трима души и секретариат ще могат да решат тази задача.

Според мен е мираж очакването, споменато в мотивите, че закриването на ВАК ще спести на държавния бюджет 329000 лева. Повишаването на заплатите на удвоения (или утроен!?) брой нови професори само за 1-2 месеца ще струва много повече на данъкоплатеца. В раздела „Очаквани резултати“ от „Мотиви към проекта на Закон...“ пише: „Ще се повиши качеството на преподаването във висшите училища“. Не разбирам как една най-обикновена инфлацията на научните степени и звания ще може да има такива последствия?

Реформата в сферата на науката наистина е закъсняла и трябва да се направи колкото е възможно по-бързо. Нищо обаче няма да спечели обществото ни, ако реформата се направи прибързано и недообмислено.